קאפּיטל פופצן

אין אַ פרומען קיבוץ

איך האָב באַגעגנט און גערעדט מיט אַ סך פרומע יידן אין מדינת ישראל. זיי האָבן צענדליקער טענות און תביעות סיי צו דער רעגירונג, סיי צו דער באַפעלקערונג. זייער הויפּט־טענה איז: „לא יעשה כן בישראל" — אַזוי פירט מען זיך נישט אויף און אַזוי לעבט מען נישט אין יידן־לאַנד. קומען קיין ארץ ישראל און לעבן אַ גוייש לעבן, אָן תורה און אָן מצוות, טענהען זיי, איז זינלאָז. צו לעבן אין ארץ ישראל איז אַ פּריווילעגיע, איז מחייב דעם יידן צו זיין פרומער און גאָטספאַרכטיקער.

די אַלגעמיינע באַפעלקערונג שטערט נישט חלילה דעם פרומען צו זיין פרום. אָבער קלאָר איז, אַז ווען די פרומע וואָלטן געקראָגן די מאַכט, וואָלטן זיי געשטערט דער גרויסער מערהייט פון מדינת ישראל, וואָס איז ווייט פון פרומקייט, צו לעבן ווי זי וויל. די פרומע וואָלטן ארויפגעצוווּנגען אַ שטרענגן שבת, וואָלטן איינגעשטעלט אַן אַנדער שול־סיסטעם און איינגעפירט הלכות־כשרות אין עפנטלעכע פלעצער. בכלל וואָלטן זיי געהאַלטן דעם שולחן ערוך ווי דעם געזעצלעכן וועגווייזער פון לאַנד.

אויבנאויף איז דאַכט זיך נישטאָ קיין אונטערשייד צווישן די סעקולאַרע יידן און די פרומע. איך מיין נאַטירלעך נישט די עקסטרעם־פרומע. אַנגעטאָן גייען זיי אַלע גלייך, רעדן אַלע יידיש און העברעאיש. די שול־סיסטעמען זענען כמעט די זעלביקע. אָבער דאָס איז נאָר אויבנאויפיק. אין תוך איז פאַראַן אַ גרויסער תהום צווישן ביידנס וועלט־קוק. אָט טאַקע לאָמיר נעמען די פאָלק־שול.

איך האָב באַזוכט אַ מזרחי בית־ספר און אַ בית־ספר כללי. אין גרונט גענומען, ליגט צווישן די צוויי שולן אַ תהום. אין בית־ספר כללי זענען די לימודים

חיצונים, ווי געאָגראַפיע, נאַטור־וויסנשאַפט, ליטעראַטור, היסטאָריע און מאַטעמאַטיק די עיקר לימודים, תנ"ך און משנה זענען קעגנשטאַנדן. אין דער מזרחי־שול זענען תנ"ך, משנה און שולחן ערוך די עיקר לימודים, און די לימודים חיצונים זענען קעגנשטאַנדן.

איין אילוסטראַציע: אין בית־ספר כללי האָב איך געזען אַ סך קינדערשע פּראָיעקטן. די פּראָיעקטן זענען געווען די זעלביקע ווי אין די אַמעריקאַנער פּאָבליק־סקולס, נאָר אויף העברעאיש. אין דער מזרחי־שול זענען די קינדערשע פּראָיעקטן געווען בלויז וועגן תורה, וועגן יידישע מנהגים און דינים.

די ערשטע און צווייטע כיתות אין דער מזרחי־שול האָבן שיין אויסגעאַרבעט אַ גרויסן פּראָיעקט וועגן בריאת העולם, דער באַשאַפונג פון דער וועלט. אַ גרויסער פיר־עקיקער טאָוול. אין מיטן טאָוול אַ לאָך, און אַ קינד האָט מיר געוויזן וואָס גאָט האָט באַשאַפן יעדן טאָג, אַריינשטעלנדיק אַ פּאַסיק בילד אין דעם לאָך פון טאָוול.

איך האָב געזען אַ פּראָיעקט וועגן דער פּרה אדומה. פריער ווערט דערקלערט דער אונטערשייד צווישן אַ חוק און אַ מצווה. מיט שיינע ספר־תורה־כתב ווערט געבראַכט דאָס שטיקל רש"י אויפן צווייטן פּסוק פון פּרשה חקת, און דערנאָך ווערט באַשריבן ווי די פּרה אדומה ווערט געקויפט און צוגעגרייט. אויך די מעשות פון תלמוד וועגן פּרה אדומה. דערנאָך ווערן אין צוויי עמודים אויסגערעכנט די חוקים פון דער תורה, וואָס זענען ווי גזרות פון גאָט, וואָס מען טאָר זיי נישט אָפּפרעגן, ווייל דער מענטשלעכער שכל קאָן זיי נישט באַנעמען. אויף דעם צווייטן עמוד זענען אויסגערעכנט די מצוות, וואָס האָבן אַ טעם, אַ דערקלערונג, וואָס מענטשלעכער שכל קאָן באַנעמען פאַרוואָס גאָט האָט זיי געגעבן דעם מענטשן.

דער מנהל (פּרינציפּאַל), אַ ליטווישער ייד מיט אַ הויכער בילדונג און אַ מוסמך, האָט זיך באַקלאָגט פאַר מיר, אַז די שטאָט שטיצט נישט אַזוי ברייט די פרומע פאָלק־שול ווי דעם אַלגעמיינעם בית־ספר. די פּני קומען נישט אויף די יום־טובים פון דער שול, און נאָך טענות. בכלל פילן זיך די פרומע יידן אביסל אין גלות אין מדינת ישראל.

אין דער אמתן, איז ער נישט געווען גערעכט. די שטיצע צו דער פרומער שול איז נישט ווייניקער ווי צו דער אַלגעמיינער שול. דאָס, וואָס די אינטעליגענץ קומט נישט צו די פייערונגען פון די פרומע, איז פּשוט דערפאַר, ווייל די אינטעליגענץ איז נישט פרום. די פרומע פילן זיך ווי אין גלות, ווייל זיי זענען אַ קליינע מינאָריטעט. דער ברייטער עולם איז ווייט פון זיין פרום. למשל, ס'איז

א סך שווערער צו געפינען א כשרן רעסטאָראַן אין תל־אביב ווי אין ניו־יאָרק. דער עולם איז נישט פאראינטערעסירט אין כשרות. דער ברייטער עולם וויל אויך נישט אָפּהיטן שבת אויפן פרומען שטייגער. די פרומע זעען ווי מען פאָרט שבת אויף פריוואַטע אויטאָמאָבילן און טאַקסיס, האַלטן זיי עס פאַר א סקאַנדאַל. דער אַלגעמיינער עולם אָבער איז נישט צופרידן, וואָס מען האָט נאָכגעגעבן די פרומע צו האַלטן פאַרמאַכט די קינאָמאַטאָגראַפן און אָפּגעשטעלט דעם אויטאָבוס־פאַרקער אום שבת.

דער קאָנפליקט וועגן פרומקייט איז דער איינציקער קאָנפליקט צווישן די צוויי גרופּעס. אין אַנדערע גרונט־פראַגעס איז נישט פאַראַן קיין שום קאָנפליקט. די שטעלונג צו די פּליטים, דער אופן ווי די לעצטע מלחמה איז געפירט געוואָרן, דער עקאָנאָמישער איינשטעל פון דער רעגירונג, די פראַגע וועגן ירושלים — אויף די אַלע פּונקטן זענען אַלע אייניק.

די שטאָטישע פרומע יידן האָבן נישט קיין ספּעציעלע פּראָבלעמען און שוועריקייטן. נאָך אַלעמען, איז דאָס לעבן אין די שטעט און שטעטלעך פון ישראל נישט אַנדערש פון דעם לעבן אין די שטעט פון כל תפוצות ישראל. נישט מער, אין מדינת ישראל איז פאַר דעם פרומען יידן גרינגער אָפּצוהיטן זיין יידישקייט. שבת איז דער אָפיציעלער רו־טאָג. נישטאָ קיין נישט־יידישע באַפעלקערונג, צו וועלכער מען דאַרף זיך צופּאַסן עקאָנאָמיש און גייסטיק. די קינדער־דערציאונג קאָן זיין מער גאַנץ־יידיש. די עקאָנאָמישע אומשטענדן צווינגען נישט, אַז דאָס קינד זאָל זיך אָפּגעבן מיט א פרעמדער שפּראַך און מיט לימודים, וואָס זענען נישט קיין יידישע.

אַנדערש איז אָבער אין די קיבוצים. דאָרטן זענען פאַראַן א סך שוועריקייטן פאַר דעם פרומען עלעמענט. שבת איז שווער אָפּצוהיטן אין א קיבוץ, ווו די עקאָנאָמיע איז פאַרבונדן מיט אַגריקולטור און פיצוכט. די פראַגע פון שמיטה איז נאָך ווייט נישט געלייזט און לקט, שכחה און פאה זענען אויך שווערע מצוות אָפּצוהיטן.

דערפאַר האָב איך זייער געוואָלט זיין אין א פרומען קיבוץ. איך האָב געוואָלט זען מיט מיינע אייגענע אויגן די פּירעכץ זייערע און רעדן פה אל פה מיט די קיבוצניקעס. אָבער אַלעמאָל האָט זיך געמאַכט עפּעס אַן אָפּהאַלט.

א וואָך פאַר מיין אָפּפאָרן פון ישראל מאַכט זיך, אַז מיין שווענערינס א קרובה, וואָס איז א לערערין אין א פרומען קיבוץ, לאַדט אונדז איין אויף איר חתונה. מיין שווענערין שטאַמט פון גרויסן חסידישן יחוס און איז אויסגעבונדן מיטן פרומען עלעמענט. איך האָב זיך דערפרייט מיט דער געלעגנהייט. איבער־

הויפט האָב איך זיך געפרייט מיט דעם, וואָס דער קיבוץ טראָגט דעם נאָמען „חפץ חיים". איך האָב אַ שייכות מיטן חפץ־חיים. איך האָב געלערנט אין זיין ישיבה אין ראַדין און געגעסן ביי אים שבתים אַ פולן יאָר.

דאָנערשטיק נאָך מיטאָג זענען מיר אוועקגעפאָרן אויף דער חתונה. אויפֿשרייבן די ווערטער „זענען מיר אוועקגעפאָרן אויף דער חתונה", אָדער ארויסזאָגן די עטלעכע ווערטער איז גאַנץ גרינג. אָבער דער עצם פאָרן איז געווען אַ גאַנצע אַוואַנטורע. נאָרמאַל פאָרט אַהין אַן אויטאָבוס איין מאָל אַ טאָג, אַזייגער אַכט אין דער פרי. איצט, צוליב דער חתונה, האָט מען באַשטעלט אַ ספּעציעלן אויטאָבוס. מער ווי איין אויטאָבוס האָט דער „אגד", דער קאָאָפּעראַטיוו, וואָס האָט דעם מאָנאָפּאָל אויף טראַנספּאָרטאַציע קיין דרום יהודה, נישט געקאָנט געבן. איין אויטאָבוס „מיוחד" קאָן נישט אַריינעמען קיין הונדערט מענטשן. ווי מען האָט דעם אויטאָבוס אָנגעפּאַקט, האָבן פערציק מענטשן געמוזט אויסבלייבן, און דער קיבוץ האָט געדאַרפט שיקן נאָך זיי אַ לאַסט־אויטאָמאָביל. נו, פרעגט שוין נישט, וואָס עס האָט זיך אָפּגעטון אויף דער אויטאָבוס־סטאַנציע. איך בין אַריין אין זכות פון מיין אַלטער מחותנתטע, די מאַמע פון מיין שוועגערין. זי איז אַ פרוי נײַנציק יאָר אַלט, אַלע געסט האָבן זי געקענט ווי די גרויסע מיוחסת. אַריינגיין אַליין האָט זי נישט געקאָנט. מען האָט זי געמוזט אַריינטראָגן. איך האָב צוגעהאַלטן איר האַנט און בין אַריין מיט מיין פרוי און טאָכטער.

די נסיעה אין דעם אָנגעפּאַקטן אויטאָבוס איז דווקא געווען אַן אַנגענעמע. נאָך דעם ווי דער עולם האָט זיך אַריינגעקוועטשט, איז יעדער איינער געווען העפלעך און גוטמוטיק. ס'איז געווען אַן אייגענער היימישער עולם. איינער האָט דעם אַנדערן געקענט און אַלע האָבן זיך גערופן ביי די ערשטע נעמען. ס'איז אויך געווען פריילעך — מען איז געפאָרן אויף אַ חתונה. מ'האָט זיך געחכמהט, געוויצלט און דערנאָך האָט מען אָנגעהויבן זינגען. רעדן האָט מען גערעדט אויסשליסלעך יידיש, נאָר ווען מען האָט זיך געווענדעט צו אַ קינד, האָט מען גערעדט העברעאיש. זינגען האָט מען געזונגען בלויז העברעאיש.

אין אָנהייב איז דאָס געזאַנג געווען אַביסל אָנגעצויגן. בלויז די מענער האָבן געזונגען. איך האָב זיך געוווּנדערט און נישט פאַרשטאַנען וואָס דאָ טוט זיך. אמת, אַ סך פרויען זענען געגאַנגען אָנגעטון אין קאָפּ־טיכלעך. אָבער די טיכלעך זענען געווען אַזוי קאָקעטיש אויסגעבונדן אַרום די קעפּ, אַז ס'איז מיר גאָרנישט איינגעפאַלן, אַז טראָגן טיכלעך בלויז די פאַרהייראַטע פרויען און זיי פאַרשטעלן דאָס זייערע אייגענע האָר.

איך האָב אָנגעהויבן בעטן, אַז די פרויען זאָלן אונדז אַרויסהעלפן אין גע-

זאנג. זיי האָבן זיך געקווענקלט. אַ ייד מיט אַן אַסקעטישן אויסזען און מיט אַ דינער פלאַכער באָרד האָט זיך געבייזערט: קול שבאשה — אַ פרויען־קול איז דאָך ערוה, נו דאָ האָט זיך אַריינגעמישט די אַלטע מחותנתטע, די גרויסע מיוחסת:

— נישקשה, נישקשה, אַז מען פאָרט אויף אַ חתונה, מעגן אַלע זינגען. זינגט, טעכטער!

און זיי האָבן געזונגען. אַלע האָבן געזונגען. אַזאַ וואַרעמען, האַרציקן און וואַריאירטן געזאַנג האָב איך נאָך נישט געהערט. מען האָט געזונגען חלוצים־לידער, פאָלקס־לידער אויף העברעאיש, פאָפּולערע ראַדיאָ־לידלעך, און שטיקלעך תפילות און פסוקים.

אַזוי טאַקע, מיט געזאַנג אויף די ליפּן, זענען מיר אָנגעקומען אין קיבוץ. ביים אַריינפאָרן אין קיבוץ האָבן אונדז באַגעגנט קינדער אין יאַרמעלקעס מיט געשרייען און ליאַרעם. זיי זענען נאָכגעלאָפן דעם אויטאָבוס, ביז ער האָט זיך אָפּגעשטעלט, און זיי האָבן מיטגעזונגען מיט אונדז. איך בין זיך מודה: די קינדער האָבן מיך אָפּגעקויפט. מיר זאָל זיין פאַר אייערע ביינדעלעך! שוין לאַנג, לאַנג, קרוב צו פיר צענדליק יאָר, האָב איך נישט געזען קיין קינדער אַנטקעגנלויפן מקבל צו זיין חתונה־געסט.

די געסט האָבן זיך אַרויסגעשאָטן פון דעם אויטאָבוס און ס׳איז געוואָרן אַ קושעריי און אַן אַרומנעמעניש. איידער וואָס־ווען איז דער גאַנצער עולם, מענער, פרויען און קינדער אַוועק אין אַ ריקודל. פאַרשטייט זיך, אַז די פרויען האָבן געטאַנצט באַזונדער. אַפילו די קליינע מיידלעך האָבן געטאַנצט בלויז אין דעם פרויען־קאַראַהאָד.

מען האָט זיך גוט אָנגעטאַנצט. אָבער ס׳איז אַלץ געווען צו פרי פאַר דער חופה. דערצו האָבן אַ סך מחותנים נאָך געפעלט. מען האָט געדאַרפט וואַרטן אויף דעם לאַסט־אויטאָמאָביל מיט די איבעריקע מחותנים. דער עולם האָט זיך אַוועקגעלאָזט באַקוקן דעם קיבוץ. איך בין געבליבן שטיין ביים עס־צימער, וואָס האָט זיך געפונען אונטערן פרייען הימל. אַ גרויסער שטח, פופציק מעטער די לענג און אַ פופציק מעטער די ברייט, איז געווען אויסגעפלאַסטערט מיט אַספאַלט. אויף אים זענען געווען אויסגעשטעלט טישלעך און בענק, אויסגעאַרבעטע פון שטיין און צעמענט. די טישן־פלאַכן זענען געווען פון איין שטיק שטיין. איך בין געשטאַנען און באַוואונדערט די פּרימיטיווע שיינקייט פון דער אַרבעט, און אין דער זעלביקער צייט האָב איך געטראַכט:

— וואָס טוען זיי אין די רעגנדיקע חדשים?

אַ יונגער מאַן מיט אַ רויטער באָרד און נישט קיין לאַנגע פּאות איז אויס־געוואַקסן נעבן מיר:

— איך זע, אַז איר וווּנדערט זיך וועגן אונדזער עס־צימער. מיר קאָנען זיך נישט העלפן. דריי פערטל פון אַלטן עס־צימער האָבן מיר פאַרנומען פאַר אַ בית־מדרש. קיין געלט פאַר אַ נייעם בנין האָבן מיר נישט. נו, האָבן מיר אויס־געבויט אַן עס־צימער אונטערן פרייען הימל. אין עונת הגשמים (רעגן־סעזאָן) זענען גרויסע צרות. מיר פרוּוון פאַרשפּרייטן אַ ברעזענט איבער די טישן און בענק. אָבער ארץ ישראלדיקע רעגנס גייען דורך אַפילו ברעטער, נישט נאָר לייוונט. מאַטערן מיר זיך.

ער האָט מיך אַריינגעפירט אין דעם קליינעם עס־צימער, וואָס איז געווען אונטער אַ דאַך. פון איין זייט איז געווען דער גראַמער בית־מדרש, פון דער אַנ־דערער זייט — די גרויסע קיך. דער מיטלסטער צימער, וואָס האָט געקענט אַריינגעמען בלויז אַרום פופציק מענטשן, איז געווען נישט נאָר אַן עס־צימער, נאָר אויך אַ ביבליאָטעק. פון דער דיל ביז דער סטעליע זענען געווען פּאָליצעס אָנגעפּראָפּטע מיט ספרים. איך האָב באַקוקט די ספרים: גמרות און גמרות. מען האָט געקאָנט זען, אַז זיי שטייען נישט גלאַט צוליב שיינקייט וועגן, נאָר מען לערנט טאַקע דאָ. ס'איז נישט געשטאַנען בלויז אַ ש"ס, ווי עס פירט זיך אין ביבליאָטעקן, נאָר באַזונדערע מסכתות. די פּאָפּולערע מסכתות פון סדר נזיקין, מועד און נשים זענען געווען אין די צענדליקער, מער ווי צוואַנציק פון יעדער מסכתא. פון די נישט פּאָפּולערע מסכתות, וואָס מען לערנט נישט אַזוי אָפט, זענען געשטאַנען צו צוויי און דריי עקזעמפּלאַרן. דאָרטן זענען אויך געווען אַ סך פּילפּול־ספרים, ווי די ספרים פּני יהושוע און שיטה מקובצת. און מוסר ספרים: דער מסילת ישרים, חובת הלבבות, חפץ־חיים און אַ סך ספרים פון „מוסד קוק". די ספרים זענען נישט געווען קיין נייע. צעריסענע רוקנס, צע־פליקטע בלעטער.

— איך זע, אַז מען לערנט ביי אייך גאַנץ געשמאַק — האָב איך זיך אָנ־גערופן צום יונגן מאַן.

— אַ דאַנק דעם שם יתברך, מיר לערנען צו ביסלעך. אָבער איר ווייסט דאָך, לערנען תורה איז איינע פון די דריי זאַכן, וואָס האָבן נישט קיין גרענעץ און קיין מאָס.

דערווייל איז צוגעקומען מיין פרוי און געזאָגט צו מיר:

— דו מוזסט גיין זען דער כלהס צימער. האָסט נאָך אַזוינס אין דיין לעבן נישט געזען.

— וואָס איז דאָס אַזוינס אין קיבוץ, וואָס איך האָב נאָך אין מיין לעבן נישט געזען? — האָב איך געפרעגט.

— קוק עס אָן מיט דיינע אייגענע אויגן וועסטו צוגעבן, אַז איך בין גע־רעכט — האָט געענטפערט מיין פרוי.

איך האָב זיך אַנטשולדיקט פאַר דעם יונגן מאַן און בין אַוועק מיט מיין פרוי. יאָ, עס איז געווען וואָס צו זען. דער כלהס צימער איז געווען פיר פינגער די לענג און צוויי פינגער די ברייט. דער קיבוץ האָט איר אויפגעבויט אַ וווינונג פון אַ „ליפט”. אַ ליפט מיינט פשוט אַ גרויסער קאַסטן. פון אַמעריקע קומען אָן אַ סך מאַשינען קיין ארץ ישראל. די מאַשינען ווערן געשיקט אין גרויסע היל־צערנע קאַסטנס. נעמט מען די קאַסטנס און מען שטעלט זיי אויף אויף דער שמאָלער זייט. מען שניידט אויס לעבער פאַר פענצטער, אַ גרויסן לאָך פאַר אַ טיר. מען באַדעקט דעם קאַסטן מיט סמאָלע־פּאַפּיר, און... ס'איז פאַרטיק אַ וווינונג.

איך בין געשטאַנען און געקוקט מיט וואָס פאַר אַ פּיעטעט דאָס קאַסטן־צימערל איז אויסגעפּוצט: אויסגעקאַלכט אין צוויי קאָלירן, דער דיל אָפּגעפאַרבט רויט, און די פענצטערלעך באַפּוצט מיט פאָרהאַנגלעך. דאָס מעבל איז באַשטאַ־נען פון צוויי בעטן, אַ טישל, צוויי שטולן און אַ פּאָר פּאָליצעס מיט עטלעכע ספרים. אַלץ איז געווען ציכטיק־ריין, אַן אמתע ליאַלקע־שטיבל. ס'איז געווען זייער שיין אָנצוקוקן די וווינונג. אָבער ווי אַזוי מען קאָן וווינען אין אַזאַ צי־מערל ווייס איך נישט. שפּעטער, נאָך דער חופה האָב איך גערעדט מיט דעם פּאָרל, איך האָב ממש אָנגעטאַפּט מיט די הענט זייער פרומקייט, פשטות און איבערגעגעבנקייט צום קיבוץ און גרויס ליבשאַפט צו תורה. איך האָב געוווסט, אַז זיי וועלן זיין אַ סך מער גליקלעכער אין דעם קעסטל־צימער ווי אַ סך אַנ־דערע, וואָס וווינען אין פּאַלאַצן. און אַוודאי און אַוודאי וועט עס זיין אַן אמתע יידישע היים.

מען האָט געשטעלט די חופה. פיר בחורים האָבן אונטערן פרייען הימל געהאַלטן פיר עקן פון אַ טלית פאַרשפּרייט פאַר אַ חופה. צוויי פרויען פון קי־בוץ, די אונטערפירערינס, האָבן געבראַכט די כלה. מיין אַלטע מחותנתטע, וואָס איז געשטאַנען נעבן מיר, האָט געכליפּעט און געשעפּטשעט:

— איינע איז זי געבליבן פון דער גאַנצער גרויסער משפחה אין פוילן. זאָל איר גאָט געבן געזונט און יאָרן, און זי זאָל אויפשטעלן אַ נייעם דור גאָטספאַרכ־טיקע יידן.

מען האָט געבראַכט דעם חתן. איך האָב זיך אַזש אַ הייב געטון פון מיין באַנק. זיין געשטאַלטיקייט איז נישט צו באַשרייבן. אָבער נישט דאָס האָט מיך אַזוי איבערראַשט: שיינקייט איז אַ גאָט־זאַך. אָבער זיין הלבשה: ער האָט גע־טראָגן ברוינלעכע ספּאָרט־הויזן, אַן „אייזנהויער” זשאַקעטל, וואָס האָט נאָך

מער בולט געמאַכט זיין פיינע פיגור. ברוינע אָפּגעפוצטע שיך, א ווייס העמד מיט א שלייף־שניפּס, א בלויע יאַרמעלקע אויפן קאָפּ און א זיידענעם טלית אַרי־בערגעוואָרפן איבער די אַקסלען.

די געסט־פרויען האָבן געעפנט מויל און אויגן:

— קיין עין־הרע נישט, ס'אַרא פּאַרשוין!

שפּעטער האָב איך זיך דערוווּסט, אַז דער פרומער שיינער חתן איז דער ספּאָרט־לערער פון קיבוץ.

די חתונה־צערעמאָניע איז געווען קורץ און פליטערלעך. באַלד נאָך דער חופּה האָט מען אָנגעהויבן זינגען און טאַנצן. די מענער האָבן געטאַנצט באַזונ־דער און די פרויען באַזונדער. זיי האָבן געטאַנצט א האָרא, און די מענער האָבן געזונגען. די פרויען האָבן געטאַנצט שטיל, נאָר איין פרוי האָט באַגלייט דאָס טאַנצן אויף א מויל־האַרמאָניקע. געזונגען האָט מען נישט קיין קיבוץ־לידער, נאָר מען האָט צוגעפּאַסט פּסוקים צו די קיבוץ־ניגונים. פריער האָבן זיי געזונ־גען פּסוקים פון ירמיהו ל"ג. ווען דער עולם האָט זיך אויסגעשטעלט און פאַר־פלאָכטן הענט אויף אַקסל, האָט א ייד פון א יאָר פופציק, מיט אַן ארומגעשוי־רענער שוואַרצער באָרד אָנגעהויבן דאָס געזאַנג:

— עוד ישמע במקום הזה — עס וועט נאָך געהערט ווערן אויף דעם אָרט.

דער עולם האָט זיך צעוויגט, צעטאַנצט און געענטפערט מיט א האָרא־געזאַנג:

— קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה — א קול פון פרייד און א קול פון שמחה, א קול פון א חתן און א קול פון א כלה.

מען האָט געטאַנצט און געטאַנצט, אויף א ווײַלע זיך אָפּגעשטעלט, זיך צע־וויגט, און דער ייד מיט דער אַרומגעשוירענער באָרד האָט ווידער אויסגעזונגען:

— קול אומרים — א קול פון די וואָס זאָגן.

און דער עולם האָט זיך צעטאַנצט א נייע האָרא און געענטפערט:

— הודו את ה' צבאות, כי טוב ה', כי לעולם חסדו — לויבט דעם גאָט פון צבאות, ווייל גאָט איז גוט, ווייל אויף אייביק איז זיין גענאָד.

אָפּגעטאַנצט אָט די פּסוקים פון ירמיהו, האָבן זיי אויסגעזונגען פּסוקים פון תהילים קי"ח:

— קול רינה וישועה באהלי צדיקים — א קול פון געזאַנג און הילף אין די געצעלטן פון די צדיקים.

דערנאָך האָבן זיי געזונגען אַן אייגענע ווערזיע פון דעם באַוווּסטן קיבוץ־לידל:

„הבה נצא למחול,

הבה נצא למחולות,
לעבודה, לקיבוץ,
להגנה, להכשרה!"

לאמיר גיין א טאנץ, לאמיר ארוים טאנצן, פאר ארבעט, פאר קיבוץ, פאר הגנה און פאר הכשרה.

זיי האבן געענדערט די לעצטע פיר ווערטער: לעבודה, לקיבוץ, להגנה, להכשרה אויף:

לתורה, לעבודה,
לקיבוץ ולתפילה.

פאר דער תורה, פאר ארבעט, פארן קיבוץ און פאר תפילה.

א זשורנאליסט, וואס איז געזעסן נעבן מיר, האט אפגעשפאט:

— כניאקעס, זעט נאר ווי נישט־שעפעריש זיי זענען. זיי האבן אפילו נישט קיין אייגענעם כוח צו שאפן פאסיקע לידער. נעמען אלץ פון גרייטן, פארטיקע אלטע פסוקים, קלישעען.

איך האב פון אים אוועקגעדרייט דעם קאפ. איך בין געזעסן און געקוקט אין דער ווייטקייט. מיר זענען אין דרום יהודה. דער קיבוץ איז א גרין פינטעלע אין דער וויסטעניש. זענען געקומען יידן פון אונגארן, פון פראנקפורט, פון ליטע, פון רייסן און פוילן, און האבן צוריק באזעצט דאס חרובע לאנד, דעם וויסטן באדן. ווי קאנען זיי אויפהערן זיך וואונדערן אויף דעם גרויסן נס? ירמיהוס רייד זענען דאך לעבעדיקע ווערטער אין דעם מויל פון קיבוץ־גליות:

— אזוי האט גאט געזאגט: עס וועט נאך געהערט ווערן אין דעם דאזיקן ארט, וואס איר זאגט: עס איז וויסט, אן מענטשן און אן בהמות, און די שטעט פון יהודה און די גאסן פון ירושלים, וואס זענען פארוויסט, אן מענטשן און אן איינוווינער — א קול פון פרייד און א קול פון שמחה, א קול פון א חתן און א קול פון א כלה, א קול פון די וואס זאגן: לויבט גאט פון צבאות, ווייל גאט איז גוט, ווייל אויף אייביק איז זיין גענאד.

מ'דארף זיין א טרוקענער זשורנאליסט, אדער א מעטאלענער ראציאנאלער מאשין־מענטש נישט נתפעל צו ווערן פון דעם געזאנג פון די פסוקים, וואס עס זינגט דאס פינטעלע־ישוב אין יהודה, אין מיטן פון דער וויסטעניש. זיי זעען גאטס האנט אין דעם וואונדער, וואס איז געשען פאר זייערע אייגענע אויגן. פאר זיי זענען ירמיהוס רייד נישט גלאט אלטע לידער, פארשריבן אין אן אלטן ספר. דאס זענען די לעבעדיקע רייד פון דעם לעבעדיקן גאט. זאל דער נישט גלויביקער שווייגן!

מען האט געהייסן דעם עולם זיך ארומזעצן ארום די טישן. איך האב זיך

געוואָלט זעצן צווישן די קיבוצניקעס. מען האָט מיך נישט געלאָזט און מיר אַנגעוויזן אַן אָרט אויבנאָן, לעבן חתן. מיין פרוי האָט מען געזעצט ביי אַ באַזונדערן טיש, מיט די ווייבער, לעבן דער כלה.

מען האָט אונדז געגעבן אַ גוטן מאָלצייט: פיש, יויך, געבראָטענע עוף און קאָמפּאָט. ווי מיין טבע איז, בין איך נישט איינגעזעסן אויף איין אָרט. אין מיטן עסן האָב איך זיך צוגעזעצט צום טיש, ווו דער יונגערמאַן מיט דער רויטער באָרד איז געזעסן, צווישן די קיבוצניקעס. איך האָב געזען, אַז זיי עסן דעם געוויינטלעכן אָרעמען וואָכעדיקן קיבוץ־מאָלצייט. דער יונגערמאַן האָט מיר דערקלערט:

— מיר עסן פיש און עוף בלויז איין מאָל אַ וואָך — שבת. נו, עסן צוויי מאָל אַ וואָך פיש און עוף איז פאַר אונדז אַ צו גרויסער לוקסוס. מאַכן שבת אין דער וואָכן ווילן מיר ניט, יאָ חתונה, ניט חתונה. פאַר די פרעמדע געסט האָבן מיר אָבער אָנגעגרייט אַ חתונה־מאָלצייט. מיר וועלן דאָך נישט פאַרשעמען חלילה חתן-כלה.

נאָך דעם מאָלצייט האָט מען געבענטשט בציבור. דער רב פון קיבוץ האָט זיך אויפגעשטעלט און געהאַלטן אַ דרשה. ער האָט געלויבט דעם חתן פאַר זיין יראת שמים און פאַר זיין חשק צו לערנען תורה. דערנאָך האָט ער געזאָגט אַ פילפול. דער עולם איז נישט נאָר געזעסן שטיל, נאָר ממש אַלעמענס אויגן זענען געווען צוגעקלעפּט צום רבס מויל. דער זשורנאַליסט איז ווידער אויסגעוואַקסן לעבן מיר, און האָט מיר אַריינגעשעפּטשעט אין אויער:

— יאָ לאַנד, נישט לאַנד; יאָ מלחמה, נישט מלחמה — די אַלטע בטלנים.

איך האָב געבעטן נישט צו שטערן. ס'איז מיר אַזוי אויך געווען שווער נאָכצופאָלגן דעם רבס חריפות. דער זשורנאַליסט האָט אַ שפּאָט געטון:

— דער ישיבה־בחור פון חפץ־חיים האָט צוריק דערוואַכט אין אייך.

לכבוד חתן־כלה האָבן די קינדער געגעבן אַ פאָרשטעלונג. איך בין געזעסן גאַנץ נאָענט צו זיי, אָבער איך האָב נישט געקאָנט כאַפּן דעם זין פון זייער סאַטירע. ס'האָט זיך אַלץ געדרייט אַרום דעם חתן און דער כלה — וועגן זייער אַר-בעט אין קיבוץ, און מען האָט זיך אויך קאָנטיק געוויצלט וועגן געוויסע מנהגים אין קיבוץ. איך האָב אויפגעזוכט דעם יונגנמאַן מיט דער רויטער באָרד, און האָב אים געפרעגט צי ער וויל בלייבן דאָ, אָדער גיין מיט מיר ערגעץ שמועסן. ער איז אַוועק מיט מיר אַביסל וויטער פון עס־צימער, און מיר האָבן זיך צעשמועסט:

— געבן עסן די בהמות און עופות שבת איז דאָך מותר על פי דין. ס'איז דאָך אַ צער בעלי חיים. מעלקן די בהמות שבת מעלקט מען מיט אַן עלעקטרישער מאַשין, וואָס ווערט אָנגעשטעלט אויף אַ זייגער. יאָ, אין אַ סך פרומע קיבוצים מעלקט מען די בהמות מיט די הענט, נאָר מ'נוצט נישט די מילך די־

רעקט, נאָר דאָס, וואָס מ'באַקומט פון דער מילך: קעז, סמעטענע און פּוטער. ס'זענען דאָ מקילים, אָבער דאָ אין קיבוץ איז מען פון די מחמירים.

— די פראַגע פון שמיטה? אין צוויי יאָר אַרום, ווען שמיטה וועט אָנקומען, וועלן מיר אָפּהיטן שמיטה. אוודאי וואָלט געווען גוט, ווען מיר קאָנען איינ־פירן אַ געמישטע ווירטשאַפט. מיר וואָלטן אין יאָר פון שמיטה געקאָנט ציען חיונה פון אַ פאַבריק. מיר זענען אָבער אָרעם, וועלן מיר דאַרפן אָנקומען צו לייטן. יאָ, ס'איז אַן אָרעמער קיבוץ. פריער איז דאָ געווען אַ קיבוץ פון שומר־הצעיר. זיי האָבן אויפגעגעבן די נקודה, און מיר האָבן איבערגענומען דעם באָדן, שוין פינף יאָר. ס'איז געווען שווער. ס'האָט געפעלט ערד. איצט, געלויבט איז השם יתברך, נאָכן נצחון, האָבן מיר גענוג ערד און כרמים (וויינגערטנער) און פּרדסים.

— פאַרכאַפּט די ערד מיט דער שווערד? מיר האָבן נישט פאַרכאַפּט. מיר זענען דאָך נישט געקומען אין קיין פרעמד לאַנד און צוגענומען ביי די תושבים זייער ערד מיט דער שווערד. מיר האָבן זיך אומגעקערט צוריק קיין ארץ־ישראל. זענען אָנגעפאַלן אויף אונדז זיבן פעלקער, אַט ווי אַמאָל: די שבעה עממים. האָבן מיר קעגן זיי מלחמה געהאַלטן, און, דאַנקען השם יתברך, זיי מנצח געווען. עס שטייט אין ערגעץ נישט געשריבן, אַז מ'טאָר נישט מלחמה האַלטן. ס'איז געווען אַ מלחמה מצווה. מיר זענען נישט געגאַנגען מלחמה האַלטן צו פאַרברייטערן די גרענעצן פון לאַנד.

— מיר האָבן נישט אין קיבוץ קיין נוער עולה. זעט איר זיי דאָ נישט. מיר זענען צו אָרעם זיי אויסצוהאַלטן.

— יאָ, מיר האָבן אַ חברה ש"ס, אַ חברה משניות, אפילו אַ חברה תהילים. אָבער למען האמת, מיר קאָנען נישט לערנען אַזוי פיל וויפיל מיר וואָלטן גע־וואָלט. מיר מוזן דאָ שווער אַרבעטן, זענען מיר מיד. אָבער מיר רייסן אָפּ צייט און מיר האָבן שבת אַ גאַנצן טאָג אויף צו לערנען.

דער עולם האָט נאָך אַלץ געהוליעט און מיר האָבן גערעדט. ווען ער האָט אויסגעפרעגט, אַז איך האָב געלערנט ביים חפץ־חיים און געגעסן שבתים ביי אים, האָט ער זיך זייער דערפרייט. ער האָט מיך פאַרגעשטעלט פאַר יעדן איינעם און מיך צוגערעדט צו בלייבן אויף שבת.

— איר האָט נישט קיין טלית און תפילין? נו, אינדערפרי זענען דאָ צוויי מנינים, וועט איר נוצן מיינע תפילין. טליתים האָבן מיר פאַר געסט. שבת וועט איר דאָ הערן אַ שיעור גמרא און זען ווי מיר פראַווען דאָ שבת.

מען האָט אָפּגעהוליעט און זיך געשטעלט דאַווענען מעריב. נאָך מעריב האָט מען אויסגערופן, אַז די וואָס ווילן בלייבן נעכטיקן זאָלן זיך פאַרשרייבן, וועט

מען זיי געבן געצעלטן. די וואָס ווילן צוריקפאָרן, וועט זיי אַ לאַסט־אויטאָמאָ־ביל אָפּפירן קיין תל־אביב נאָך עלף אַזייגער.

איך האָב זיך פאַרשריבן צו בלייבן נעכטיקן. דער יונגערמאַן האָט זיך אַנט־שולדיקט פאַר מיר:

— איך וואָלט מיט אייך פאַרבראַכט לענגער, דאַרף איך אָבער היינט ביי־נאַכט גיין אויף שמירה.

אַ לאַסט־אויטאָמאָביל איז צוגעפאָרן. די קיבוצניקעס האָבן אויף אים אַרויפ־געשטעלט בענק, און די געסט, וואָס האָבן געוואָלט צוריקפאָרן אין שטאָט, האָבן אָנגעהויבן אַרויפקריכן. דער קיבוץ האָט זיך אַרומגעקליבן אַרום די געסט זיך צו געזעגענען. מען האָט זיך געזעגנט מיט געזאַנג. דער עולם האָט געזונגען דעם פּסוק פון תהילים:

— ימין ה׳ רוממה, ימין ה׳ עושה חיל — גאָטס רעכטע האַנט איז דער־הויבן, גאָטס רעכטע האַנט טוט העלדישקייט.

ווען מען האָט אויסגעזונגען די ווערטער „גאָטס רעכטע האַנט איז דער־הויבן", האָט דער רויטער יונגערמאַן מיט נאָך צוויי מענער, וואָס זענען געשטאַ־נען מיט ביקסן, גרייט צו גיין אויף שמירה, אויפגעהויבן די ביקסן אין דער הויך.

דער אויטאָבוס האָט זיך גערירט. אַלע, ווי איין קול, האָבן אויסגעשריגן:

— שלום, יידן! שלום, יידן!

מען האָט מיר און מיין פרוי געגעבן אַ געצעלט צום שלאָפן. קיין ליכט איז אין געצעלט נישט געווען. אין דער פינצטער האָבן מיר אָנגעטאַפּט צוויי אַרמיי־בעטלעך אָן בעטגעוואַנט און אָן ליילעכער. יעדעס בעטל האָט געהאַט אַ שלאָף־זאַק. מיר האָבן זיך אויסגעטון, זענען אַריין אין די שלאָף־זעק און האָבן פאַר־צויגן דעם „זיפּער" ביזן האַלדז. מיר האָבן פאַרמאַכט די אויגן.

איך האָב נישט געקאָנט איינשלאָפן. פאַר מיר זענען געשטאַנען ווי לעבע־דיקע די ישיבה פון חפץ־חיים אין ראַדין און די הונדערטער בחורים. ווי וואָלטן זיי, יענע ישיבה בחורים, זיך אַריינגעפּאַסט אַהער? איך האָב מיט מאַטערניש זיך געקאָנט פאָרשטעלן, אַז יענע פאַרדבקעטע בחורים, די גרויסע לערנערס און בעלי־מוסר, וואָלטן אפשר געקאָנט טרייבן אַ טראַקטאָר און מעלקן בהמות. אָבער איך האָב בשום אופן ניט געקאָנט צונויפּפאָרן יענע בחורים, וואָס האָבן פאַר־נאַכט אויסגעזונגען טיילן פון דעם מסילת ישרים און דעם חובת הלבבות, מיט ביקסן אויף די אַקסלען. ס'איז אַן איבערבראָך אין יידישער געשיכטע. אָט די פרומע יידן, וואָס אַקערן פעלדער, שניידן וויינטרויבן, זייען קאַרטאָפל און ווייסן ווי אַרומצוגיין מיט בהמות און פערד, און האָבן נישט קיין מורא פאַר קיין ביקס

און מאשין־געווער, זיי קאָנען נישט בלייבן די זעלביקע ווי פון דער וועלט אָפּגע־פרעמדטע פרומאַקעס, ווי די בחורים פון ישיבה חפץ-חיים אין ראדין.

איך האָב אַ שמייכל געטון צו זיך, אַ מאָדנער געדאַנק איז מיר איינגעפאַלן:

— ס'איז דאָך מעגלעך, אַז אַט דער קיבוץ וועט נאָך אַמאָל האָדעווען פערד פאַר געווער־לויף, אַליין זיי ברענגען אויפן מאַרק און זיי טרייבן אין געווער־לויף. ווי וועט זיך דאָס קלעפּן מיטן מסילת ישרים און חובת הלבבות, מיט דער שיטה מקובצת און פּני יהושוע און באָרד און פּאות?

פונדערווייטנס האָט זיך געהערט דאָס וואָיען פון שאַקאַלן. פעלד־מייז זענען אייליק אַריינגעלאָפן אין געצעלט און אַרויסגעלאָפן. איך האָב זיך געדרייט פון איין זייט אויף דער צווייטער און נישט געקאָנט איינשלאָפן. ענדלעך האָב איך איינגעדרימלט. מיין פרוי האָט מיך אַ טרייסל געטון:

— שלמה, שטיי אויף, אַ מויז איז אַריבערגעלאָפן איבער מיין פּנים.

איך האָב איר געענטפערט:

— שלאָף איין, ס'איז גאָרנישט. לעבן אַ פעלד זענען פאַראַן פעלד־מייז.

מיין פרוי האָט מיר געענטפערט אַ פאַרציטערטע:

— איך האָב מורא איינצושלאָפן. איך שלאָף אָפט מיט אַן אָפענעם מויל. אַ מויז קען דאָך נאָך מיר אַריין אין מויל.

מיר זענען שוין איבערגעזעסן די נאַכט. אַ שפּראָץ אויף טאָג האָבן מיר זיך אָנגעטון. מיין שוועגערין אין אַנדערן געצעלט האָט אויך נישט געקאָנט איינשלאָפן איבער די מייז. אַן אויטאָבוס פאָרט פאַרביי דעם קיבוץ זעקס אַזייגער אינדערפרי. מיר זענען אָפּגעפאָרן מיט דעם אויטאָבוס.

נישט באַשערט געווען צו הערן אַ שיעור פון דעם רב און ווידער זיך זען מיט דעם יונגנמאַן מיט דער רויטער באָרד און אין איינעם לערנען אַ בלאַט גמרא. ער איז זיכער געבליבן אַנטוישט. איך אויך. הפּנים, אַז דער ישיבה־בחור האָט טאַקע דערוואַכט אין מיר.